

Тит Лівій

Від заснування Міста

Книги XXI–XXV

Видання третє

Переклад Наталі Яковенко

Київ
ДУХ І ЛІТЕРА
2024

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Меценати Третього видання «Від заснування Міста» Тита Лівія:

Андрій Гарбуз (Дніпро)
Аліна та Віктор Оборски та їхня Велика Родина (Київ)
Вікторія Сологуб та Дана Спіртус (Київ)
Володимир Мазуркевич (Житомир)
Назар Яскал (Рівне)
Юрій та Наталія Джури (Вінниця)
Родина Фоцій (с. Гатне)
Родина Васильківські-Конопля (Дніпро)
Родина Геннадія і Людмили Зубків (Житомир)
Родина Костянтина та Марини Вашенко (Ірпінь. Місто-герой)
Ярослав Волковецький (Київ)
Андрій Пінчук (Київ)
Родина Єлісеєвих (Київ)
З любов'ю до рідної землі, родина Барбашових
Олена Аркадіївна Політова (Київ)
Олена Іпатова (Київ)
Євген Саловський та сім'я (Тернопіль)
Родина Анатолія і Ольги Тадай (Київ)
Сім'я Романа, Христини та Ярослави-Парасковії Кулаків (Львів)
Олег та Ольга Тараненко (Дніпро)
Оксана Просоленко (Київ)
Сергій Бабієнко (Київ)
Тетяна Пачина (Київ)
Родина Дмитра та Катерини Мартиненків (Київ)
Володимир Казанін
Микола і Маріанна Демченко (Дніпро)
Олександр Шпак (Київ)
Вікторія Ковальчук (Київ)
Юлія Полякова і Юрій Ємельянов (Київ)

Сім'я Корнія, Марини, Артема та Соломії Лукаш (Чернівці)
Родина Сергія та Олени Богуцьких (Бровари)
Сім'я Павла та Ольги Овчинникових (Дніпро)
Олег Панібратенко (Олександрія)
Юлія Лотоненко (Амерсфоорт)
Дмитро Цапко (Дніпро)
Родина Ольги Бандрівської (Київ)
Родина Дмитра та Оксани Чернових (Київ)
Василь Волошинівський (Полтава)
Андрій Білоус (Львів)
Родина Андрія, Анни, Марка Мельник (Київ)
Мусієнко Анатолій (Київ)
Родині Владислава Штіпельмана та Ірини Палько (Дніпро/Київ)

Висловлюємо всім щиро подяку за внесок у видання книги.

Зміст

Книга XXI [219/218–217 рр. до н. е.]	7
Книга XXII [217–216 рр. до н. е.]	64
Книга XXIII [216–215 рр. до н. е.]	126
Книга XXIV [215–213 рр. до н. е.]	178
Книга XXV [213–212 рр. до н. е.]	228
Показчик імен, етронімів, топонімів, географічних назв та соціальних і військових понять/термінів (книги XXI–XXV)	278
Список ілюстрацій	339

Книга XXI

[219/218–217 рр. до н. е.]

1

(1) Цю частину своєї праці мені годиться розпочати з переднього слова, яке на самому вступі виголошував не один автор: я збираюся описати найбільшу й найдивовижнішу війну, що її доти ще ніколи не було — війну карфагенян під проводом Ганібала з римським народом. (2) Адже ще ніколи зброю не підносили одне проти одного дужчі громади й племена, ще ніколи вони не були на такому пікові потуги й сили. Обох поєднувала бойова майстерність, взаємно спізнана під час Першої Пунійської війни¹, а до якої міри бувають мінливими військова фортуна й Марс — видно з того, що ближчими до небезпеки виявилися ті, хто переміг. (3) Ненависть ятрилася чи не більше, як самі сили: римлян обурювало те, що переможені знову підносять зброю проти переможців, а пунійців те, як вони пихато й жадібно нав'язують переможеним панування. (4) Ходив навіть поголос, що коли Гамількар, який по завершенні Африканської війни² збирався перевести військо до Іспанії та приносив жертву, а його син Ганібал, тоді дев'ятирічний хлопчик, по-дитячому лащився до батька, аби його взяли до Іспанії, той, підвівши хлопця до вітваря, звелів торкнутися святощів і виголосити клятву, що він стане ворогом римському народові, як тільки зможе.

(5) Горду душу Гамількара лютила втрата Сицилії і Сардинії, бо, мовляв, Сицилією поступилися надто швидко через розгубленість,

¹ Перша Пунійська війна (264–241 рр. до н. е.) Риму з Карфагеном точилася в Сицилії і Сардинії; внаслідок кількох перемог римлян над карфагенським флотом більша частина Сицилії та низка прилеглих островів Середземномор'я перейшла під владу Риму. Деталі цієї війни Лівій описав у втрачених книгах XVII–XIX (див.: Епітоми).

² Йдеться про бунт після завершення Першої Пунійської війни найманців з Африки, що служили у карфагенській армії; це повстання тривало десь понад чотири роки (241–237 рр. до н. е.), його замирив тодішній карфагенський воєначальник Гамількар, батько Ганібала.

Рис. 1. Клятва Ганібала

а Сардинію римляни зайняли обманом під час замішання в Африці, та ще й до того наклали на неї контрибуцію.

2

(1) Гірко це переживаючи, Гамількар упродовж п'яти років займався війною в Африці, що розпочалася відразу після миру

з римлянами, а далі дев'ять років воював в Іспанії за примноження пунійської влади. (2) Ясно, що на думці в нього була війна, більша за ту, яку він провадив, і коли б він прожив довше, то пунійці напали б на Італію під проводом Гамількара, що вони й зробили вже за проводом Ганібала. (3) Завдяки передчасній смерті Гамількара³ та через хлоп'ячий вік Ганібала війну було відкладено, а впродовж майже восьмирічного проміжку між батьком і сином верховну владу посідав Газдрубал. Розповідають, що спершу він приваблював Гамількара квітучою юністю, (4) а пізніше став його зятем та прославився уже іншими талантами. Як зять, він користувався підтримкою факції Баркидів, досить впливової серед воїнів і плебсу, отож утвердився при владі всупереч бажанню перших осіб. (5) Діючи радше розсудливо, аніж силою, та улещуючи царків гостинністю, він завдяки приязні очільників повертав до себе нові племена, а відтак збільшував потугу карфагенян без війни чи зброї. (6) Утім, мир так і не посприяв особистій безпеці Газдрубала — якийсь варвар, озлоблений убивством свого пана, зарізав його на виду у всіх. А будучи схопленим зберігав такий вираз обличчя, що тим, хто стояв довкола, видавалося, ніби він уникнув небезпеки; ба й на тортурах, коли розривали його тіло, він зберігав таку поставу, буцімто радість перемагає страждання, і навіть видавалося, що він сміється. (7) Ось із цим Газдрубалом, наділеним дивовижною майстерністю домовлятися з племенами, еднаючи їх під своєю владою, римський народ поновив угоду за умови, що кордоном між владними повноваженнями тих і тих буде річка Ібер, а мешканці Сагунта посередині між зверхністю обох народів зберігатимуть свободу.

³ Він загинув 229 р. до н. е.

3

(1) Щодо наступника Газдрубала не виникало жодних сумнівів, передусім серед воїнів. Вони відразу занесли молодого Ганібала до преторія і під загальний гучний крик та при згоді всіх присутніх проголосили воєначальником; це схвалив і плебс.

(2) Незадовго перед тим Газдрубал уже наблизив до себе Ганібала, коли той досягнув повноліття. Цю справу навіть обговорювали в сенаті, де Баркиди домагалися, щоб Ганібал призвичаювався до військової справи і з часом успадкував батьківську потугу. (3) Натомість очільник іншої факції, Ганон, заявив: «Намір Газдрубала видається слушним, але я не думаю, що його треба задовольнити». (4) Коли всі, здивовані цією сентенцією, обернулися до нього, він продовжив: «Газдрубал, який і сам колись дозволив батькові Ганібала насолоджуватися своїм квітучим віком, нині вважає за належне використати для того самого й сина. Однак нам аж ніяк не годиться посилати нашу молодь, щоб вона під покривкою призвичаєння до військової справи слугувала любовою начальників. (5) І чи нас не лякає, що син Гамількара, нехай і пізніше, спізнає сяйво необмеженої царської влади батька, і ми станемо рабами сина того царя, який залишив у спадок своєму зятеві наше військо? (6) Отож, на мою думку, треба залишити цього юнака вдома, аби він навчився жити, підкоряючись законам і магістратам на такому самому праві, як і решта, щоб колись цей невеличкий вогник не розпалив величезної пожежі».

4

(1) Меншість, і то майже вся краща, погодилася з Ганоном, але, як то здебільшого буває, розумнішу частину перемогла більшість. Посланий в Іспанію Ганібал відразу після прибуття привернув до себе увагу всього війська. (2) Старим воїнам видавалося, начебто повернувся молодий Гамількар: вони розпізнавали таку саму впевнену силу в погляді, в очах, у поставі, у рисах обличчя. Утім, невдовзі юнак досягнув того, що батько вже мінімально впливав на схилення, яким його оточували. (3) Адже ще ніколи вдача однієї і тієї самої людини не була ліпше пристосована до цілком протилежних речей — підкорятися й наказувати. Отож нелегко розпізнавалося, кому він дорожчий — полководцю чи військові. (4) Нікого Газдрубал не ставив охочіше на чолі там, де належало діяти відважно й стійко, а воїни з жодним вождем не бували більш упевнені в собі

Рис. 4. Панорама Альп

але побачене зблизька сповнило їх невимовним жахом, коли вони розгледіли верхів'я засніжених гір, що майже сягають неба; приліплені до скель безформні хижі; мізерну від холоду худобу; патлатих і диких людей; усе живе й неживе, скуте льодами. (8) Як тільки загін піднявся на перший схил, із засідки вискочив чималий натовп горян: коли б вони потаємно засіли в долині й напали раптово, то це обернулось би втечею і великими втратами. (9) Ганібал наказав зупинитися і послав галів оглянути місцевість, а упевнившись, що обійти прохід неможливо, розбив табір між горбистим урвищем і найширшою, яку лиш міг знайти, впадиною. (10) Далі він велить тим-таки галам, які мовою і звичаями не дуже відрізняються від горян, прислухатися до їхніх розмов, а водночас оглянути схил та дізнатися, чи вони вночі ховаються під свої дахи. На світанку він підступає до пагорбів — ніби для того, щоб відкритою силою прорватися через тіснину. (11) Потому він цілий день удає, буцімто наміряється це зробити, хоч насправді укріплює табір на попередньому місці. (12) Як тільки він переконався, що горяни покинули висоти, залишивши лише кілька варт, то наказує для виду розкласти більше вогнищ, аніж було би треба для числа тих, хто там знаходився, (13) а сам, покинувши обоз, з кіннотою і частиною піхотинців, здебільшого легкоозброєних і найхоробріших, рвучко виривається з тіснини й займає ті висоти, на яких доти сиділи вороги.

час цензорів, щоб він уклав список senatorів, а для поставлення диктатора наказали викликати консула Гая Теренція. (11) Той, покинувши залогу, прибув великими переходами з Апулії до Рима і найближчої ночі, як велів звичай, оголосив за ухвалою сенату диктатором без начальника кінноти на шість місяців Марка Фабія Бутеона.

23

(1) Коли Фабій Бутеон піднявся з лікторами на ростри, то заявив, чого він не схвалює: існування двох диктаторів в один і той самий час, бо такого доти ніколи не було; (2) того, що при диктаторі немає начальника кінноти; що цензорство доручили одній особі, та ще й повторно; що диктатору, поставленому не для ведення війни, надано владу на шість місяців. (3) Необмеженій потребі та викликові часу він має намір покласти край, не усуваючи з сенату тих, кого зарахували до списку senatorів цензори Гай Фламіній і Луцій Емілій Пап. (4) Аби не зосереджувати в руках однієї особи остаточний присуд, дотичний слави й звичаїв senatorів, він лише звелить цей список переписати й оголосити для того, щоб заповнити місце покійних, віддаючи перевагу заміні стану станом, а не людині людиною. (5) Коли перечитали старий список, Фабій Бутеон зарахував на місце покійних передусім тих, хто після цензури Луція Емілія і Гая Фламінія посідав курульні магістрати, але досі до сенату не обирався. (6) Далі було вперше обрано до сенату тих, що були еділами, трибунами плебсу чи квесторами, і тих, що не посідали магістратів, проте привезли додому зняті з ворога обладунки, або отримали громадянський вінок. (7) Ось так за повного схвалення було записано до сенату сто сімдесят сім осіб, а диктатор відразу склав із себе магістрат і як приватна особа зійшов з рострів, наказавши лікторам іти геть, (8) та змішався з натовпом, заклопотаним приватними справами, і спеціально тягнув час, щоб народ не проводжав його з форуму. Утім, ця затримка не пригасила старань людей: додому його проводжали багатолюдно. (9) Наступної ночі консул Гай Теренцій від'їхав до війська, не поставивши до відома сенат, щоб його не затримали в місті для проведення коміцій.

24

(1) На другий день сенат, порадившись із претором Марком Помпонієм, вирішив написати диктаторові Маркові Юнію Пері, щоб той,

Книга XXIV

[215–213 pp. до н. е.]

1

(1) Ганон, повернувшись із Кампанії в Брутій, спробував за допомоги брутійських вождів здобути грецькі міста¹³⁴, яким було вигідніше триматися союзу з римлянами, бо вони знали, що ненависні й страшні для них брутті перейшли на бік карфагенян. (2) Першим містом, котре спробували взяти, був Регій, і тут згаяли кілька днів, а тим часом мешканці Локрів швидко позвозили з полів до міста збіжжя, дрова і все потрібне для виживання, не залишивши нічого на здобич противникові. (3) З дня на день тут на всі ворота висипала дедалі більша юрба, аж доки в місті zostалися тільки ті, хто направляв мури та підносив до укріплень металюну зброю. (4) На юрбу, перемішану з людей всякого віку й стану, яка блукала полями здебільшого беззбройна, пунієць Гамількар наслав вершників, заборонивши турмам будь-кого кривдити, але звелів відрізати розсіяних у втечі від міста. (5) Сам він із захопленої висоти міг оглядати і поля, і місто, отож наказав брутійській когорті підступити під мури, викликати на перемовини локрійських очільників й заохотити їх здати місто, обіцяючи дружбу Ганібала. (6) Спочатку брутіям на перемовинах не повірили, однак потім, коли на сусідніх пагорбах з'явився пунієць, а нечисленні втікачі розповіли, як дехто з усієї юрби уник ворожої влади, налякані перемовники заявили, що хочуть порадитися з народом. (7) Сходку скликали негайно, і найлегковажніші з громади висловилися за переворот, а ті, чийх родичів ворог відрізав від міста, почували себе, неначе заручники, що мають дати поруку. (8) Меншість, натомість, мовчазно схвалювала стійку вірність (Римові) як випробуваний захист, відтак навряд чи підданство пунійцям сталося за загальною згодою. (9) Префекта тутешньої залози Луція Атилія

¹³⁴ Регій, Крогон і Локри.